

ELŻBIETA ŻAK

KRAKÓW

INEANTYLIZACJA KULTURY RADZIECKIEJ. TĘSKNOTA ZA CZASAMI „SZCZĘŚLIWEGO DZIECIŃSTWA”

W Związku Radzieckim w obrębie kultury oficjalnej powstał wyraźny podział na kulturę wysoką (kształtowaną w szczególności za pomocą muzyki klasycznej, baletu, filmu) oraz niską (pełniący funkcje propagandowe tzw. „maskult”). Zarówno jedna, jak i druga była dostępna dla szerokiego kręgu odbiorców i sterowana odgórnie. Oczywistym uogólnieniem staje się określenie „kultura radziecka”. Rozumiana jest ona jako uniwersum zjawisk, które wykształciły się w okresie istnienia Związku Radzieckiego, ale na każdym poszczególnym etapie odznaczały się one własną specyfiką. W perspektywie chronologicznej kultura ta ewoluowała od czasów stalinowskiego totalitaryzmu, nasyconego elementami uniwersalizmu imperialnego, poprzez lata „modernizacji” i „woluntaryzmu” *Nikity Chruszczowa*, które kusiły przedsmakiem rozszerzonych możliwości, aż do stabilizacji (czy też stagnacji) rządów Leonida Breżniewa wraz z ich tzw. „wiktoriaństwem”¹, kiedy to nastąpił zwrot ku przestrzeni życia prywatnego. Drugim elementem mocno różnicującym pojęcie kultury radzieckiej pozostaje konkretny krąg twórców i odbiorców – wertykalny podział ze względu na stopień świadomości i aktywności twórczej. Już sam Władimir Lenin wysuwał tezę o obecności w każdej rzeczywistości społecznej „dwóch kultur”, między którymi toczy się ciągła walka². Są one ze sobą sprzężone, uzupełniają się i tworzą całość, warunkowaną przez powstałą w Związku Radzieckim konstrukcję społeczno-państwową. Każdy z poszczególnych kręgów twórców bądź odbiorców, czy to tych zgodnych z linią władzy, czy też ją dezaprobujących, był uwikłany we wspólne doświadczenie rzeczywistości Związku Radzieckiego i przez nią kształtowany.

---

¹ *Vita Sovietica. Неакадемический словарь-инвентарь советской цивилизации*, red. А. Лебедев, Москва 2012, s. 177.

² Por.: Б. Кагарлицкий, *Загадка советского сфинкса*, [w:] *СССР. Жизнь после смерти*, Москва 2012, s. 15.

Celem niniejszych rozważań nie jest charakterystyka licznych odcieni kultury (undergroundu, emigracji, alternatywy), jakie powstały w czasach Związku Radzieckiego, a z którymi stykały się środowiska elit inteligenckich. Interesujące wyzwanie stwarza natomiast próba uchwycenia mechanizmu wpływu na przeciętnych członków ówczesnego społeczeństwa dzieł uznanych za wysokoartystyczne, funkcjonujących w ramach sankcjonowanej ówczesnie kultury oraz zastanowienie się nad schematem tej recepcji i wynikającymi z danego sposobu odbioru konsekwencjami. Warto jednakże zastrzec, że proponowane jest jedynie pewne spojrzenie na możliwy sposób oddziaływania sztuki wysokiej na życie codzienne „prostych ludzi sowieckich”³, a nie kompleksowa diagnoza realizowanej polityki kulturalnej oraz efektów oddziaływania wielkich dzieł, najczęściej kwalifikowanych jako „klasyka”. Uogólnienie jest nieuniknione, gdyż nawet sam termin „sowiecki zwykły człowiek” (советский простой человек) stanowi jedynie model, mitologemę, która została wyłoniona jako przedmiot szerszych badań kulturowo-społecznych w Rosji w roku 1993⁴.

Kultura wysoka w Związku Radzieckim została wprzężona do realizacji celów ideologicznych. Stalin lubił bywać w Teatrze Wielkim, gdzie posiadał własną lożę. Nie opuszczał żadnej premiery operowej ani baletowej⁵, wielu śpiewaków tego teatru cieszyło się względami Josifa Wissarionowicza⁶. Od lat 30. minionego wieku klasyka literatury dziewiętnastowiecznej była szeroko wykorzystywana przez propagandę. Obchody setnej rocznicy śmierci Aleksandra Puszkina w roku 1937 przekształciły się w wielkie widowisko polityczne, a „dzieła Puszkina stały się podstawą programu »wychowania socjalistycznego« szerokich mas”⁷. Wódz szanował wybitnych działaczy kultury (Maksima Gorkiego, Konstantina Stanisławskiego, Władimira Niemirowicza-Danczenkę) – był ich protektorem. Działania te

³ Określenie „sowiecki” w języku rosyjskim nie ma tak negatywnej ideologicznej i politycznej konotacji, jak w języku polskim. Obecnie w części polskich opracowań wraca się do tej formy, jako tej, która stosowana była w okresie międzywojennym i tym samym odchodzi się od słowa „radziecki”, które wprowadzone zostało do obiegu w czasach PRL-u. Przymiotnik „sowiecki” w rosyjskiej rzeczywistości językowej odnosi do okresu historycznego, uwarunkowań, rzeczywistości Związku Sowieckiego (Советского Союза). W społeczeństwie rosyjskim początku XXI w., wobec nasilającej się nostalgii za państwem sprzed jego rozpadu w 1991 r., w języku potocznym ma wydźwięk neutralny, a takie określenia, jak: „epoka sowiecka”, „sowieckie wykształcenie”, „sowiecki styl”, „sowiecki wystrój”, wreszcie i „ludzie sowieccy” najczęściej rodzą w Rosjanach konotacje pozytywne. Przymiotnik „sowiecki” obecnie wykorzystywany jest także w Rosji często dla celów marketingowych, użyty przy reklamie danego towaru zwiększa jego sprzedaż, wzbudzając pozytywne emocje społeczne. Zob.: *Ностальгия по советскому*, red. З. Резанова, Томск 2011; *Ностальгия по СССР*, [online:] <http://www.dela.ru/news/other/24989/> [data dostępu: 12 IV 2012].

⁴ Tak zatytułowany został projekt badawczy realizowany w roku 1993 przez analityczny Instytut Jurija A. Lewady. Zob.: *Семинар „Человек советский или современный? Политическая культура и ценности россиян”*, [online:] http://www.memo.ru/2011/09/12/homo_postsoveticus.htm [data dostępu: 10 XII 2013]. Efektem badań była książka *Советский простой человек. Опыт социального портрета на рубеже 90-х*, отв. ред. Ю. Левада, Москва 1993. Zob. także: З. Резанова, *Мифология советский человек в контекстах постперестроечной эпохи. Переконструирование мифа*, [w:] *Ностальгия по советскому*, ред. eadem, Томск 2011, s. 119.

⁵ S. Wołkow, *Szostakowicz i Stalin*, przeł. M. Putrament, Warszawa 2006, s. 19.

⁶ *Ibidem*, s. 20.

⁷ *Ibidem*, s. 32.

stanowiły jednocześnie przemyślany element polityki wielkomocarstwowej Stalina, dostarczając mu argumentu dla Zachodu. Wódz, posługując się przykładami, które służyły jako „wizytówka”, mógł dowodzić, jak wybitną kulturą może poszczycić się Związek Radziecki.

W założeniach i wytycznych stachanowcy mieli „wraz z małżonkami chodzić do teatru i na koncerty”⁸. Robotnicy winni czytać *Wojnę i pokój*, a kierownicy obowiązkowo zobaczyć *Jezioro łabędzie*. Jak zaznacza Sheila Fitzpatrick, rysując mapę życia codziennego w warunkach kontrolowanej polityki kulturalnej w Związku Radzieckim lat 30.: „Czytanie dziewiętnastowiecznej rosyjskiej literatury, orientacja w aktualnych wydarzeniach politycznych i kulturalnych, chodzenie do teatru, posyłanie dzieci na lekcje pianina – wszystko to stanowiło część kultury, jakiej oczekiwano od ludzi na wyższych stanowiskach”⁹. Na kształt doświadczenia estetycznego wpływało odgórnie. Mistrzowsko zagrany spektakl muzyczny, baletowy bądź teatralny wyzwał intensywne przeżycie emocjonalne, dostarczał przyjemności w sytuacji odbioru sztuki razem ze współwidzami, zasluchanymi, zapatrzonymi, urzeczonymi pięknymi uniwersaliami.

Prowadzona w ten sposób polityka kulturalna sprzyjała temu, by dzięki oddziaływaniu elementów kultury wysokiej powstawała przestrzeń eskapistyczna, w której dominuje doznanie emocjonalne i zachwyty nad wartościami ponadczasowymi. Kultura wysoka, tak odległa od prozaicznej egzystencji, nie posiada wówczas z nią korelacji, nie podlega zatem procesowi aktualizacji, gdyż nie porusza kwestii bieżących i zajmujących umysł problemów. Dostarcza natomiast uwznioślających przeżyć, a jej odbiór z estetycznego przeradza się w emocjonalny, który przeważa nad analitycznym. Takie obcowanie ze sztuką wysoką nie pobudza wyobrażeń o własnej roli w utrwalonym porządku świata, nie prowokuje do zaangażowanego uczestnictwa w codziennej rzeczywistości, nie zmusza do rozumowania indywidualnego. Podobny model współistnienia z kulturą wykształciły realia w Związku Radzieckim – „prości ludzie” biernie funkcjonowali pomiędzy zakładem pracy a teatrem, kinem bądź salą koncertową, które włączone zostały jako jedna ze sfer do trybu ich życia. Jednocześnie poddani byli strukturze nakazów, poleceń, wobec groźby „karcącej różgi” oraz „klapsów” ze strony wychowawców społecznych.

Jako symboliczna ilustracja takiego rozszczepienia pomiędzy egzaltowanym przeżyciem, wyzwalanym podczas obcowania z pięknem świata (bądź kulturą wysoką), a prozaiczną codziennością owego „zwykłego człowieka sowieckiego” może posłużyć film animowany z 1967 r. *Parowozik z Romaszkowa* (*Паровозик из Ромашкова*). Parowozik wiezie grupkę dzieci wraz z ich wychowawcami i po drodze wciąż się zatrzymuje, schodzi z torów, nie może przestać wzruszać się cudownością otaczającej go przyrody. Eskapizm przybiera formę wielkiego zachwyty: „jeśli nie zobaczymy pierwszych konwalii – spóźnimy się na całą wiosnę!”¹⁰, „jeśli nie usłyszymy pierwszych słowików – spóźnimy się na całe lato!”¹¹ –

⁸ Sh. Fitzpatrick, *Życie codzienne pod rządami Stalina. Rosja radziecka w latach trzydziestych XX wieku*, przeł. J. Gilewicz, Kraków 2012, s. 118 (*Historiai*).

⁹ *Ibidem*, s. 119.

¹⁰ *Паровозик из Ромашкова*, reż. Вл. Дегтярев, piąta minuta filmu.

¹¹ *Ibidem*, szósta minuta filmu.

przekonuje żarliwie parowozik. Pasażerowie z czasem przejmują od niego ową egzaltację pięknem, poddają się całkowicie przeżywaniu widowiska – chmury o wschodzie słońca układają się na niebie w oczarowujące przedstawienie baletowe, które dostarcza im intensywnych i niepowtarzalnych doznań – „jeśli nie zobaczymy wschodu słońca, spóźnimy się na całe życie!”¹² – konstatuje jeden z dorosłych opiekunów. Pragnienie obcowania z pięknem przyrody wyzwalamym analogiczne stany uwznioślenia jak twory sztuki wysokiej wpisane jest w idylliczny model postawy wobec rzeczywistości, w sytuacji, gdy ta rozpada się na ideał i fakt. Wcześniej czy później spóźnianie się na stację doprowadza do zderzenia z realnością – z niezadowoleniem naczelnika, z żądaniem obietnicy poprawy. Parowozikowi wstyd i obiecuje, że już więcej tak nie będzie...

Animację rozpoczyna i kończy piosenka, która w Związku Radzieckim zyskała wielką popularność – uczono jej dzieci w przedszkolach:

Все интересно – на что ни взгляни,
Дружная песня над миром звенит!
Хорошо на свете! Солнышко, свети,
Пожелай нам, ветер, доброго пути!

Przytoczony tekst operuje odwołaniami do takich pojęć, jak zapach, entuzjizm, przyjaźń, słońce, wiaterek, piosenka, radość, czyli kluczowych, bardzo istotnych elementów życia dziecka. Zostały one zaadaptowane przez ideologię, następnie przetransponowane w sferę kultury, by wywołać zachwyty emocjonalny członków społeczeństwa – eskapistyczny, absolutny, naiwny. Zachwyty ów przejawiał się zarówno w odniesieniu do piękna przyrody, jak i w sytuacjach obcowania z kulturą „wysoką” – na koncertach muzyki klasycznej czy przedstawieniach teatralnych. Tym samym pozwalał choćby w takim zakresie realizować ideał małego szczęścia, który zgodnie z modusem idyllicznym wyraża się w poczuciu harmonii pomiędzy jednostką a światem – w jedności z przyrodą oraz poczuciu wspólnoty z bliskimi¹³.

„Sowieckie marzenie” tym mocniej utrwaliło się w umysłach ludzi, że kształtowane było na poziomie estetycznych emocji dziecka, a eksponowało i odwoływało się do takich elementów uniwersalnych, jak: przyjaźń, miłość, wiara, oddanie, dobro wspólne, pomoc, optymizm, entuzjizm, posłuszeństwo i autorytet, „dobre wychowanie”, wytrwałość w nauce, dążenie do celu, świecenie przykładem. Eksploatowane przez ideologię podobne wartości ogólnohumanistyczne, odzwierciedlane w rozmaitych wytworach kultury tamtych czasów, ulegały absolutyzacji, idealizacji. Zyskiwały wydźwięk patetyczny, a ich

¹² *Ibidem*, ósma minuta filmu.

¹³ Por. rozważania na temat modusu idyllicznego: K. Syska, *Neosentymentalna literatura rosyjska po 1991 roku. Reinterpretacja tradycji*, rozprawa doktorska obroniona na Uniwersytecie Jagiellońskim, Kraków 2013, s. 33, 37.

„wzniosłość” pogłębiała rozbrat ze sposobami zachowań przejawianymi w czynnościach codziennych.

Analogię do procesu wychowania dziecka można przełożyć na formy wpływu i kształtowania się społeczeństwa w Związku Radzieckim, które w swej konstrukcji całościowej, traktowane jako grupa dzieci, wychowywane było z pomocą wpajanych niepodważalnych ideałów. Metaforycznie taką zależność przedstawia piosenka Jacka Kaczmarskiego *Przed-szkole* z 1974 r.:

W przedszkolu naszym nie jest źle
Zabawek mamy tutaj w bród
Po całych dniach bawimy się
W coraz to inny trud

Pani nam przypatruje się
Pilnuje gdzie zabawy kres
W przedszkolu naszym nie jest źle
Kiedy się grzecznym jest

Bo jeśli nie – zaraz po pupach po pupach po pupach biją nas
I krzyczą – patrz szcze patrz szczeniaku gdzieś ty wlaź
Albo po łapach po łapach po łapach trzepią i
W kącie się tyka łyż¹⁴.

W dziecięcej percepcji świata, zwłaszcza na początkowym etapie jego poznawania, dziecko musi mieć jasno wytyczone bieguny, by móc odróżnić, co jest czarne, a co białe. Jeśli rozpocząć od pokazywania mu względności, dziecko się zagubi. Dopiero z czasem uczy się odkrywać, że istnieje wiele odcieni szarości. Dlatego też otrzymuje od dorosłych jednoznaczne informacje, które bezkrytycznie musi przyjąć, nie będąc jeszcze w stanie samodzielnie dokonywać analizy i rozstrzygać, czy to, co słyszy, jest prawdą, czy fałszem. Społeczeństwo narzuca swoje modele socjalne dzieciom, które przyjmują to, co się im mówi, jako aksjomat. W tym procesie to autorytet ma podstawowe znaczenie, nie prawda. W stylistyce bezwzględnych nakazów, jakie kierowane są do dzieci – „postępuj tak, bo to dobre”, „tak nie rób, bo to złe” – pozostają hasła z socrealistycznych plakatów propagandowych – „He пей!”, „He балуй!”, „He болтай!”, „Ты записался добровольцем?”. Jednostkę w życiu społecznym Związku Radzieckiego można przyrównać do dziecka właśnie, któremu ukazuje się rzeczywistość uzgodnioną i harmonijną, a nieprzewidywalność sprowadza się do powtarzających się sytuacji, które warunkują i podpowiadają reakcję na świat. Krąg dorosłych opracował rozdział „odpowiedzi”, a entuzjazm ma przeważać nad rozczarowa-

¹⁴ J. Kaczmarski, *Przedszkole*, [online:] http://www.kaczmarski.art.pl/tworczosc/wiersze_alfabetycznie/kaczmarskiego/p/przedszkole.php [data dostępu: 10 XII 2013].

niem. Wskazując na sprzężenie powyższych dwóch perspektyw – świata dorosłych oraz dzieci – prowadzą rozważania o społeczeństwie w Związku Radzieckim Aleksandr Genis i Piotr Wajl. Wówczas relację pomiędzy władzą a jej poddanymi charakteryzuje zdanie: „Stalin nie mógł być zły, dlatego że Stalin był dorosłym”¹⁵. Autorytetu dorosłego nie kwestionuje się z zasady, a rozum pojedynczego „małego człowieczka” w skomplikowane sfery decyzyjne nie ingeruje, gdyż nie potrafi ich rozstrzygać.

Głównym wyznacznikiem w idyllicznym modusie sentymentalnym pozostaje rodzina, wspólnotowość, poczucie bliskości, udomowione i ukochane miejsce. Automatycznie wyzwalają one takie uczucia, jak wzruszenie, radość, szczęście, miłość, które *a priori* warunkują emocje pozytywne. Dlatego właśnie do tych elementów odwoływano się, by oswoić wielki kraj związkowy i przybliżyć dziecku odległą i olbrzymią ojczyznę, która miała odgrywać rolę matki, ojca, brata, siostry, stanowić jedną rodzinę, którą się kocha. Umacniane poczucie przynależności dziecka do iluzorycznego świata dobra i piękna, radości z idyllicznej wspólnoty z bliskimi rodziło konotację „sowiecki” – czyli nasz, swojski, dobry... Korniej Czukowski przytacza słowa małej Gali, która stwierdza, że Nikołaj Niekrasow to „sowiecki poeta” – „przecież on jest taki dobry”, podobnie jak Aleksander Puszkina, a nawet Ilija Muromiec – „sowiecki”, „ruski”, „dobry”, „nasz”. Dziewczynka traktuje te określenia jako synonimy¹⁶.

„Zwykły człowiek sowiecki”, kształtowany przez te idee odwołujące się do retoryki idylli, wybrzmiewające w różnych przejawach kultury tamtych czasów, nie wstępował w etap dorosłości, zatrzymywał się w stadium „dzieciństwa”. Z czasem infantyilizacji uległa także konstrukcja układu zależności społecznych, które nie mogły wejść w fazę dojrzewania. Ustalanie zasad funkcjonowania w społeczeństwie nie stało się domeną oddolną, nie odbywało się z udziałem zaangażowanych jednostek, świadomych konieczności własnego uczestnictwa w rzeczywistości publicznej, samodzielnie i krytycznie analizujących.

Przyzwyczajanie do normy obcowania z kontrolowaną „sztuką wysoką” wyzwalającą doznania emocjonalne i utwierdzającą w przekonaniu, że taki kontakt jest właściwy, przyczyniało się do redukcji zarówno krytycznego odbioru dzieła, jak i samodzielności sądów głoszonych w sferze publicznej. Ale też jednocześnie coraz mocniej zaczęto doceniać uzależniające pozytywy wcześniejszego układu – państwo organizowało, dbało, nie oczekiwało inicjatywy. Nie do rzadkości należą głosy, iż w porównaniu z obecną rzeczywistością rosyjską w Związku Radzieckim poziom kultury oraz tamtejsze wykształcenie były wyższe – dzieci przynajmniej uczyły się grać na pianinie i znały wiersze Puszkina na pamięć. W Rosji współczesnej w sytuacji rozwoju na wielką skalę i eskalacji skomercjalizowanej kultury masowej, kiedy przyzwyczajeni do wspólnego odbioru ludzie chłoną zamiast naiwnej ideologii dostarczaną przez telewizję trywialną rozrywkę, powraca kwestia świadomej i dojrzałej recepcji. Paradoksalnie ograniczenie, jakie narzucał poprzedni system, okazuje się wygodne, choć w efekcie rozleniwia, osłabia zdolność krytycznego patrzenia i zwalnia

¹⁵ П. Вайл, А. Генис, *60-е. Мир советского человека*, Москва 2001, s. 112.

¹⁶ Za: *ibidem*, s. 113-114.

od odpowiedzialności. Z czasem doprowadza do infantylicyzacji społeczeństwa w miejsce ideologizacji.

Emocjonalny (dziecięcy) odbiór wytworów kultury zawieszający jej krytyczną (dorosłą, dojrzałą) ocenę przyczynia się także do idealizacji przeszłości, w której stopniowo słabła, nawet wygasła potrzeba dokonywania nieustannych wyborów i przejawiania własnej inicjatywy. Również obcowanie z utwierdzoną wówczas kulturą oficjalną zwalniało z podejmowania wysiłku oceny estetycznej bądź analitycznej poszczególnych zjawisk. Ponadto zachodząca dzisiaj emocjonalna aktualizacja przeszłości w doświadczeniu zbiorowym, ale i jednostkowym, czerpie z owego „sowieckiego marzenia”. Wyraża się ona w tęsknocie ludzi w Rosji współczesnej za sprawiedliwością społeczną i obecnością imperatywów moralnych w układzie stosunków między ludźmi¹⁷, a także w pragnieniu nowej absolutyzacji i uniwersalizacji wartości humanistycznych. W czasach „szczęśliwego dzieciństwa” istniały przecież jasne wytyczne.

Nieprzypadkowo współczesne elementy katalizujące nostalgię za kulturą z czasów Związku Radzieckiego uciekają się do retoryki „dzieciństwa”. Z jednej strony mechanizm tęsknoty za utraconym „rajem sowieckim” wiąże się ze wspomnieniem dziecięcego, młodzieńczego entuzjazmu, optymizmu i energii, kiedy człowiek pozostawał jeszcze nieukształtowany, chłonny, otwarty, pełen ciekawości świata, wiary, ale jednocześnie niewiedzy oraz nadziei, że uda się stworzyć dobre życie. Jednakże znaczenie ma nie tylko fakt, że na ten okres przypadała młodość pokolenia najmocniej odczuwającego obecnie tęsknotę i wewnętrzny rozdźwięk, ale również to, iż wtedy nie trzeba było – jako społeczeństwo – wstępować w trudną fazę dorosłości. Dlatego też instrumentami pobudzania nostalgii są atrybuty kojarzące się z codziennością dzieciństwa w Związku Radzieckim, takie jak zabawki, kreskówki, wiersze dla dzieci Samuiła Marszaka, odsyłające do zmysłu smaku lody, soki, słodczyce; wykorzystywane w celach handlowych marki, które dowartościowują przeszłość, akcentując wysoką jakość ówczesnych produktów¹⁸. Na tego typu elementach bazują wystawy w muzeach i galeriach oraz portale internetowe. Aktualizują one przeszłość w środowisku społeczności lokalnej, która uczestniczy w wywoływaniu wspólnotowego przeżycia emocjonalnego.

Jednym z przykładów takiego zaproszenia do nostalgii z pomocą przedmiotów obrazujących dzieciństwo tamtych dni była wystawa zorganizowana w 2010 r. w Muzeum w Nowogrodzie. Nosiła ona znamieny tytuł „Авоська, корзина, чемодан и даже саквояж”¹⁹.

¹⁷ Н. Завешинская, *Ностальгическая реконструкция советского. Между ретривализмом и де/ремифологизацией*, [w:] *Ностальгия по советскому...*, s. 65.

¹⁸ Jelizawieta Podszywałowa odwołuje się do paradoksalnego przykładu niezapomnianego, uznanego za legendarny, smaku lodów sowieckich, który wywołuje nostalgię u większości Rosjan. Powszechnie te unikalne walory smakowe przypisuje się naturalnej technologii produkcji w ZSRR. Firma Inmarko przeprowadziła natomiast badania specjalistyczne, które wykazały, iż ów specyficzny smak był wynikiem lekkiego przypalania się masy do ścianek pasteryzatorów. Zob.: Е. Подшивалова, *Советские бренды в современной культуре*, [w:] *СССР. Жизнь после...*, s. 229.

¹⁹ Czytelne dla Rosjan nawiązanie do wiersza Samuela Marszaka *Bagaż*.

Umieszczono na niej w otoczeniu realnych przedmiotów z poprzedniego wieku lalki obrazujące znanych wszystkim Rosjanom z dzieciństwa bohaterów tekstów Samuiła Marszaka i Siergieja Michałkowa. Wystawa opisywana była jako „podróż w przeszłość”, a w muzeum pod hasłem „Kraj dalekiego dzieciństwa?”²⁰ odbywały się zabawy dla dzieci. W 2013 r. Krasnojarskie Muzeum Krajoznawcze w ogłoszonej przez siebie akcji zbiórki przedmiotów związanych z życiem w Związku Radzieckim posługiwało się następującymi określeniami: „przedmioty, o których mówimy, że są nam drogie, jak pamięć”; „Tutaj relikwie zyskają nowe życie!”²¹

Przykłady tego rodzaju uświadamiają, jak mocny pozostaje związek członków dzisiejszego społeczeństwa rosyjskiego z fazą dzieciństwa, z którą bardzo trudno się rozstać. Nowe czasy przyniosły ze sobą konieczność przyspieszonego dojrzewania i gwałtownego wejścia w dorosłość. Zniknęło poczucie bezpieczeństwa, optymizmu, harmonii i radości, a na ich miejsce pojawiła się młodzieńcza kontestacja, bunt i rozczarowanie prowadzące do anarchii, pogłębiającej się postawy wycofanej i aspołecznej. Nowa trudność polega na wkroczeniu społeczeństwa w stadium dorosłości, by mogło stanowić zbiór osób podejmujących się samodzielnej analizy krytycznej zachodzących zjawisk i nie poprzestawało na poziomie wpajanych ideałów, które jako wartości uniwersalne w społeczeństwie żyjącym w Związku Radzieckim przesunięte zostały w wymiar pięknej abstrakcji.

Keywords: official Soviet culture, simple Soviet man, infantilization, emotional reception, idealization

Infantilization of the Soviet Culture. Longing for Times of “Happy Childhood”

Summary

Present article is focused on the specific way of influence of the official Soviet culture with its distinction between “high” culture (including classical music, ballet, cinematography) and “low” culture (masscult). The aim of this paper is to show the scheme in which works of art with high artistic value, accepted and used by the soviet authorities, affected the “Simple Soviet Man”. Members of that society by communing with works of the high culture could feel strong emotional impressions in the situation of collective participation

²⁰ Т. Шмелева, *Ностальгия как культуuroбразующий смысл современной русской жизни*, [w:] *Ностальгия по советскому...*, s. 73-74.

²¹ <http://www.iapress-line.ru/society/item/15559-podari?print=1&tmpl=component>. Teksty wydrukowane były na plakacie zamieszczonym na drzwiach wejściowych do Muzeum Krajoznawczego w Krasnojarsku w czasie trwania akcji zbiórki od 25 II do 25 VI 2013 r.

in some beautiful sublime spectacle, which had shown them the universal values. In that case an emotional attitude to the art overcame the analytical one, as the result of that the escapist space was created.

Moreover the society in the Soviet Union was bringing up like a group of children, which were not allowed to become adults in order to keep them on the child emotional level. As a consequence, this process had led to the infantilization and than to the ideologization of the members of this society. Indeed the infantilization of the masses was part and parcel of the regime's leaders. When an emotional reception of works of art had replaced a critical (serious, adult) analyze, it led to idealization the Soviet past (understanding like “children paradise” with its high, universal ideals, fulfilled by beautiful abstract concepts). In that space “Simple Soviet Man” was not forced to make an individual choice and to manage with the reality. Therefore he stopped to make some affords in order to critical and esthetical analyze, to understand events, phenomenon and pieces of art.

Nota o Autorze

Elżbieta Żak – doktor nauk humanistycznych, wykładowca w Instytucie Rosji i Europy Wschodniej Uniwersytetu Jagiellońskiego. W kręgu jej zainteresowań pozostaje kultura i literatura Rosji współczesnej oraz społeczeństwo postsowieckie – kierujące nim mechanizmy, symptomatyczne dla niego zjawiska, powracające idee w kontekście transformacji ostatnich dekad.

Ważniejsze publikacje: *Mieszkańcy rosyjskiej świadomości zbiorowej XX i XXI wieku. Bohater kryminalów Aleksandry Marininej i Borysa Akunina*, Kraków: Księgarnia Akademicka, 2014, 387 s. (*Rosja Wczoraj, Dziś i Jutro*, t. 17); *Kryminal w ZSRR i Rosji współczesnej – kulturowe/kultowe role bohaterów*, [w:] *Kryminal – gatunek poważ(a)ny?*, red. T. Dalasiński, T. Sz. Markiewka, Poznań: E-Wydawnictwo, 2013, s. 186-195; *Od realizmu socjalistycznego do „realizmu rynkowego” – boom literatury popularnej po upadku ZSRR*, [w:] *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata*, cz. 1: *Federacja Rosyjska*, red. A. Jach, Kraków: Księgarnia Akademicka, 2011, s. 43-65 (*Rosja Wczoraj, Dziś i Jutro*, t. 2); *Mieszkańcy masowej wyobraźni – bohater jako kod komunikacji kulturowej*, [w:] *Wielokodowość komunikacji*, red. A. Barańska, Łódź: Pimum Verbum, 2011, s. 103-112 (*Poznawać, Tworzyć, Komunikować*); *Przełamywanie „Lodów” w komunikacji kulturowej: Władimir Sorokin oraz Jacek Dukaj*, [w:] *Idea i komunikacja w języku i kulturze rosyjskiej*, red. A. Dudek, Kraków: Wydawnictwo UJ, 2010, s. 507-513 (*Prace Katedry Rosjoznawstwa UJ*, 10); *„Projekt literacki B. Akunin” – postmodernizm spopularyzowany*, [w:] *Postmodernizm rosyjski i jego antycypacje*, red. A. Gilder, M. Ochniak, H. Waszkielewicz, Kraków: Collegium Columbinum, 2007, s. 199-220 (*Rosja – Myśl, Słowo, Obraz*, t. 8).

